

Drama, teater og demokrati:

Om marginalitet, etnisitet og helse

*Kari Mjaaland Heggstad, Høgskulen på Vestlandet,
Bjørn Rasmussen, NTNU
og Rikke Gürgens Gjærum, Høgskolen i Oslo og Akershus*

I Demokratiske utfordringer og teaterkulturen

Denne boken er den andre av i alt to antologier som formidler drama- og teaterforskning og erfaringer fra pedagoger, forskere og kunstnere i den norske høyskole- og universitetssektoren. Bøkene summerer opp det treårige forskningsprosjektet Drama – teater – demokrati. Et felles mål har vært å undersøke hvordan drama og teater behandler demokratiske tematikker og spørsmålsstillinger, og ikke minst undersøke hvordan drama- og teaterpraksiser kan bidra til en demokratisk kultur i møter mellom mennesker, ytringsprosesser, arbeidsformer og verk. Terrorhandlingene i Oslo og på Utøya i 2011 dannet en bakgrunn da dette prosjektet ble initiert, og i løpet av perioden er vi i økende grad vitne til udemokratiske krefter angriper vestlige demokratier og demokratiske forsøk i undertrykkende regimer (jf. Tunisia). Demokratier synes å avle misnøye og frustrasjon hos individer og grupper som søker å gjenreise eller etablere sin religiøse, sosiale, politiske eller økonomiske status på udemokratisk, voldelig vis. Når konsensusdemokratiet virker undertrykkende på mange (Rancièr 2006), er det rimelig å spørre om det ikke finnes alternativer til udemokratiske diskurser og handlinger for å justere demokratiet?

Det er viktig å huske at ytringsfriheten har havnet i akutte vanskeligheter hver gang den offentlige samtalen har flyttet seg fra ett medium til et annet (Jakobsen 2016). Vi opplever nå en ny krise når ytringsfriheten møter den såkalte digitale virkeligheten, da vi lever «i algoritimestyrte bobler hvor meningene våre ikke møter motstand. Dermed kan ekstreme og usanne utsagn bli immune mot

kritikk» (Aasarød 2016).¹ Historiker Kjetil Jakobsen advarer oss med å hevde at det er disse mekanismene som har ført til at den politiske samtalen i USA nærmest har kollapset. «Vi må gjenoppfinne demokratiet for en digital tidsalder, eller så 'trumpes' vi ned.» Vi må dermed spørre oss selv om hvilken rolle kommunikative medier som drama og teater kan spille i dette bildet? Tillates kulturen å slippe til marginaliserte stemmer og grupper på fredelig vis, slik at demokratiet og dets policy kan justeres?

Spiller drama og teater sin rolle optimalt i et kulturliv som tar del i utviklingen og (om)danningen av demokratiet og dets medborgere? Ser vi det kulturpolitiske potensialet når symbolske medier bidrar til synliggjøring og innsikter for menneske og samfunn, slik for eksempel filmserien «Skam» bidrar til (NRK 2016)? Kan teaterkommunikasjon ha en tilsvarende rolle som «virkelig» kommunikasjon, på tross av sin iscenesatte fiksjon? Slike spørsmål er forskere og kunstnere i dette prosjektet opptatt av. De forskningsbidragene som denne boken formidler, tar som premiss at drama og teater er mer enn underholdning, og at drama og teater har en underbelyst potensiell rolle som undersøkelses- og formidlingsarena i det noen nå betegner som postdemokratiet (Crouch 2004).

I Teaterkulturen «under radaren»

Mens den første antologien omhandler undersøkelser i undervisningssystemet – i barnehage, skole og høyere utdanning – gir denne antologien innsyn i teaterkultur ut over undervisningskonteksten, det være seg arbeid med marginaliseringsprosesser og utenforskap, med interkulturelle utfordringer eller i en demokratisk helse- og omsorgskultur. Felles for disse undersøkelsene er hvordan kunnskap om demokrati iscenesettes og formidles. Undersøkelsene fokuserer på drama- og teaterformer som sosiale og medskapende arenaer som i seg selv vil bidra til demokratisk kultur. Forfatterne setter fokus på engasjement av et sosialt fellesskap, brytninger og kollektive forhandlinger, ytringer av konflikt og konsensus, både på og utenfor scenen.

Begge antologiene gir innblikk i en formende kulturs egenart og potensielle bidrag til et levende demokrati. Det er strengt tatt ikke nytt om en går historisk til verks og forstår teatrets rolle som både kritikk og ivaretagelse av demokratistaten,² men her inngår bøkene i en senmoderne multikulturell

¹ <https://morgenbladet.no/aktuelt/2016/11/den-gode-algoritmen>

² Se kapittel 2 for historikk.

diskurs. Det er slik at mange av de praksiser som beskrives og undersøkes i antologiene i dagens samfunn, er marginale i et kulturelt og samfunnsmessig perspektiv. De fleste av de 32 undersøkelsene som dette prosjektet formidler, viser til virksomheter som ofte går under offentlighetens radar. Selv om enkelte praksiser har betydelig offentlig status, som *Spelet om Heilag Olav* (se kapittel 17), får gjerne teatrets demokratiske potensial, ut over hva som formidles på scenen, mindre oppmerksomhet. Det gjelder i særdeleshet for undervisningskontekstene omtalt i *Antologi I*, hvor kunstdidaktiske praksiser ofte faller mellom to stoler. Praksis for og med barn og unge mangler den tradisjonelt forståtte kunstneriske «kvalitet» som hindrer Kulturdepartementets interesse, samtidig som den er for pedagogisk perifer for Kunnskapsdepartementets interesse og oppmerksomhet.

Offentlig forestillingsproduksjon gir presseomtale og finansiering, gjerne uavhengig av hvem som produserer, hva som produseres, og hvordan «varen» produseres. Men virksomheten i bredere forstand kommer fort «under radaren», det vil si når kulturpraksis forstås mer prosess- og samværsorientert og fokuset er på deltakeres ytringer, problemløsning, erfaringer, velferd og estetiske danning. Slik vi ser det, skyldes dette at prosessuelle kunstpraksiser usynliggjøres i norsk kulturpolitikk. Kunstfag som drama og teater er marginalisert i norsk utdanningspolitikk og i liten grad tilstedeværende i norsk helsepolitikk. Med andre ord, uavhengig av de forskningsmessige resultatene som denne boken formidler, gjenspeiler boken en forskningsinteresse rundt drama, teater og demokrati som hverken peker på underholdningsindustrien eller de store teaterinstitusjonenes virksomhet. Prosjektene i boken kan derfor defineres som «anvendt teater», ofte spilt av og med folk som vanligvis ikke spiller teater, og spilt på en «ikke-mainstream», tradisjonell scene.

Forskningsinteressen peker mot lokale prosjekter som går i møte med marginale grupper som byens uteliggere og rusmisbrukere (kapittel 7 og 11), ungdom i forstaden eller i bygda (kapittel 13 og 14), nye innflyttere til Norge (kapittel 5 og 6), eller de som trenger vår omsorg mer enn andre (kapittel 9, 10 og 11). Den peker også på teatrets rolle i interkulturell forståelse og kontaktskaping (kapittel 4 og 8) og teater som dokumentasjon (kapittel 3), som kamparena for arbeidere i konflikt i historisk perspektiv (kapittel 16), som arbeidsplass (kapittel 15), som ytring og samfunnsarena (kapittel 2) og i gjenskaping av kulturhistoriske hendelser (kapittel 17). Mange av disse prosjektene har forestillingen som omdreiningspunkt, men like mange utnytter teaterverktøyet som kulturspråklig arena (kapittel 12) og hvor mindre formale iscenesettelser tjener

de temaene som deltakerne vil behandle estetisk. En slik verktøypraksis kan i dag ses innenfor en helhetlig teatral og performativ demokratisk kultur, med historisk opphav i modernisme og avantgarde.

Det er et dilemma i demokratiet når oppmerksomheten om teaterkultur er bundet til en kulturpolitikk som i hovedsak knyttes an til sertifiserte kunstnere og deres virksomhet som standard for hva folket skal tilbys. En slik kulturpolitikk har grunnlag i industrialismens sektorisering og preferanse av kunst og kunstnere på vegne av det arbeidende folket, en holdning også sterkt forankret i Platon, hvor mennesker skal forholde seg til gitte steder, roller og oppgaver (Gjørum og Rasmussen 2016, Rancière og Corcoran 2010). I dagens mediesamfunn eies de kulturspråklige mediene derimot av alle, og med modernismen ble det lagt et grunnlag for det vi kan kalle det kulturelle demokratiet. De kommunale kulturskolene og Ung Kultur Møtes (UKM) peker i denne retningen, mens Den kulturelle skolesekken (DKS) ennå peker tilbake på en tradisjonell formidlingskultur. Vi lever i en spenningstid hvor lærere og kulturarbeidere innser teatrets utvidede betydning, men hvor departementet for kultur mangler politiske retningslinjer for å justere kursen, som nå i beste fall kan kalles demokratisering av kultur: støtte til noen som skal formidle til alle. En fornyet kulturdemokratisk policy legger til rette for at kunsten er talerør og læringsmedium for alle, og ut fra det grunnlaget stimulerer vi også enkelte talentfulle til å bli våre beste representanter. Når kulturpolitikken i dag vektlegger kunstnerfinansiering og formidling av kvalitetskunst, blir det pedagogiske fokuset også gjerne på opplæring til kunstnerprofesjonen. Det hører inn under en forståelse av kultur som virksomhet for andres opplevelse – ikke for egen ytring. Det ser vi også i nevnte DKS-ordning, som har større kulturdemokratisk potensial enn kun kunstopplæring og kunstformidling. Derfor er det lite i dagens utdannings-, helse- og kulturpolitikk som peker mot et kulturelt demokrati – hvor flere kulturmedier spiller en rolle for ytring, identitet og kommunikasjon – og på de kommunikasjonsarenaene som finnes ut over den definerte kunstarenaen.

Denne publikasjonen går inn i det spenningsfeltet vi har beskrevet, gjennom å vise vei til hvilke sosiale arenaer og med hvilke grep drama og teater kan bidra kulturdemokratisk, med vekt på både aktør og publikum. Det forutsetter også at teaterarbeidere har et bevisst forhold til hva teater betyr – for en selv, for deltakere og publikum og for demokratiet. En trenger kunnskap og bevissthet rundt hva et levende demokrati behøver, og om forholdet mellom teater og demokrati. Forskningsprosjektet denne antologien bygger på, søker å realisere

den kunnskapen som samfunnet og kulturarbeiderne trenger for i større grad å utnytte teater som del av et levende demokrati. Når kultur dreier seg om sin egen akse og ikke relateres til det sosiale liv, tyder det på at teaterforskning blir marginalt tilgodesett forskningsmessig av nasjonale og europeiske forskningsinstitusjoner. Prosjektet, som har resultert i to antologier skrevet av rundt 40 forfattere, realiseres på tross av denne situasjonen fordi vi har handlet ut fra summen av de små forskningsandeler som våre stillinger i høyskole- og universitetssektoren gir. De to antologiene er ikke slutten på et prosjekt, men begynnelsen på et nytt. Bøkene kan betraktes som en første kapital i starten av en utvidet forskning om kultur og demokrati med politisk og forskningspolitisk støtte, nasjonalt og internasjonalt.

I Utgangspunktet for forskningsprosjektet

Det nasjonale nettverket for pedagoger i drama og teaterfag ved høyskoler og universitet har siden 1991 arrangert årlige fagsamlinger og har tett tilknytning til Nasjonalt Fagråd for Drama- og Teaterfag. Fagsamlingene består vanligvis av forelesninger, fagdiskusjoner, kunstneriske bidrag og workshops. Innholdsmessig settes fokus på forskning innen fagfeltet og på aktuelle fagpolitiske og kunstfaglige problemstillinger. Nettverksamlingen i 2012 i Trondheim diskuterte behovet for å styrke drama- og teaterforskningen ved de mange undervisningsinstitusjonene i Norge. Ved å utvikle et nasjonalt forskningsprosjekt sammen ville en kunne få til forskningsutveksling og samarbeid på tvers av institusjonene og ideelt sett bidra til økt kompetanse på feltet. En mindre gruppe forskere utformet etter nettverkssamlingen selve rammene for prosjektet og foreslo demokratiperspektivet som omdreiningspunkt. En åpen invitasjon gikk så ut til nettverket for å rekruttere aktører. Delprosjektene skulle utvikles innenfor tematiske klustre hvor deltakerne kunne dele erfaringer fra egne forskningsprosesser.

Tre fellessamlinger i 2014, 2015 og 2016 er gjennomført der prosjektdeltakerne har møttes og delt erfaringer. En internasjonal forsker er blitt invitert til hver samling: Malcolm Ross, Baz Kershaw og Helen Nicholson. Prosjektet avsluttes nå i 2017 med en sluttkonferanse i Oslo. Det må understrekes at ikke alle deltakerne i det nasjonale forskningsprosjektet er bidragsytere i de to antologiene. Enkelte deltakere publiserer i andre journaler og har dermed fulgt en alternativ fremdriftsplan. Kortversjonen av samtlige prosjekter kan leses på hjemmesiden til Drama – teater – demokrati (DTD): <http://prosjekt.hib.no/drama/>

I Den røde tråden

Den røde tråden i prosjektet Drama – teater – demokrati har vært å utforske «hvordan drama og teater bidrar til å danne det demokratiske mennesket, i møtet mellom verk, hendelse og arbeidsform».³ Under denne overbyggende problemstillingen og «paraplyen» har i alt 56 forskere og drama- og teaterpedagoger fra flere norske høgskoler og universitet bidratt med ulike individuelle og kollektive FOU-prosjekter knyttet til demokratiforskning. Paraplyprosjektet knytter an til demokrati gjennom kunstnerisk og vitenskapelig tilnærming på følgende tre måter: 1. Demokrati og det poetiske rommet, 2. Demokrati og den sosiale dimensjonen i det skapende arbeidet, og 3. Demokrati og formidling av tematikk som angår utvidet kunnskap om og forståelse av demokrati.

Hovedprosjektets overordnede tema tar utgangspunkt i flere aktuelle og relevante internasjonale forskningsresultater. Studien *International Civic and Citizenship Education Study – ICCS*⁴ kartla i 2009 trekk ved unge menneskers demokratiske beredskap og vilje til engasjement. Studien ble gjennomført i 16 land og retter særlig oppmerksomhet mot skolens betydning for politisk sosialisering og demokratisk deltakelse. Studien legger vekt på at de tradisjonelle demokratiene opplever synkende politisk interesse samt sviktende oppslutning om politiske partier og valg.

Studien *DICE – Drama Improves Lisbon Key Competences in Education* (2008–2010) har et demokratifokus og i tillegg et fokus på innovasjon, kommunikasjon og kulturkompetanse. Dette internasjonale forskningsprosjektet, med deltakelse fra 12 land – deriblant Norge – er basert på ca. 4500 respondenter i aldersgruppen 13–16 år. DICE ble gjennomført med et kvantitativt forskningsdesign med forskningsgruppe og kontrollgruppe. Prosjektet måler effekten av drama og teater i undervisning på fem av EUs åtte nøkkelkompetanser for livslang læring (jf. strategien Europe 2020). Prosjektets funn viser signifikans med hensyn til økt kompetanse hos deltakerne i forskningsgruppen, sammenlignet med kontrollgruppen.⁵

I De enkelte bidragene

I de første kapitlene gis det et historisk og teoretisk fundament for teatrets rolle i dagens demokrati. Disse kapitlene bidrar til et fundament i estetisk filosofi på samme måte som i *Antologi I* gjennom Bjørn Rasmussens bidrag: *Å iscenesette*

3 Prosjektets CRISTIN-ID er: 444762.

4 http://www.iea.nl/iccs_2016.html

5 <http://www.dramanetwork.eu/>

det usette og uhørte. Teaterkunst og dramapedagogikk – tett på demokratiet. I Tor-Helge Allerns *Teater og demokrati i den athenske bystaten* (kapittel 2) får vi et eksempel på en teaterhistorisk nylesning av bakgrunnen for etableringen av den athenske bystaten og teatrets rolle i utviklingen av det athenske demokratiet. Et deltakende aspekt fremheves, et som ikke bare viser seg i teatrets funksjon i en større opptredende kultur, men som også viser til det flerstemmige ved formen, bredden i karakter og språkspill. Vi merker et ekko av teatrets opprinnelige sosiale funksjon når Vigdis Aune utreder samtidens *demokratiske potensial i dokumentbaserte teaterformer* (kapittel 3). Dokumentbaserte teaterformer er å forstå som kunstneriske arenaer for demokrati og demokratikritikk. Aune foreslår at disse teaterformene er særlig egnet til å relatere sosial realitet, sak og teatralitet.

De følgende kapitlene behandler lokale empiriske kontekster og kasus, hvor forfatterne i stor grad har forsket på egen praksis. For Anna Songe-Møller, Gunhild Brønne Bjørnstad og Karin Brunvathne Bjerkestrand er temaet *Den ansvarlige medborger – en utforskning av de undertryktes teater* (kapittel 4). De undersøker dette gjennom en interkulturell teaterpraksis basert på Augusto Boals metoder – de undertryktes teater. Forskerne finner at teater bidrar til å myndiggjøre minoritetsgrupper i Slovenia gjennom økt mangfoldskompetanse. Det er respekten for den andre, for diversitet, som heves gjennom samhold i en teatergruppe som gir mot og trygghet til å uttrykke alles kropper og stemmer. Denne mangfoldskompetansen er å forstå som en kognitiv, affektiv og sosial kompetanse som tjener det demokratiske mennesket.

Ikke alle praksiser tar mål av seg til å utvikle demokratisk kompetanse. Noen ganger kan det være nok å tilby arenaen for å ytre de stemmene som ellers ikke finner ytringsrom. Det er tilfelle hos Anne-Beate Ulveseth Lilletvedt og Siv Tone Myklebust som i sine masterprosjekter har gitt *Stemmer til innvandrerkvinner* (kapittel 5). Deres faglige forskningsfokus er her særlig fasilitatorrollen og den kompetansen som trengs for å iscenesette og gi innvandrerkvinner trygghet til å ytre seg i anvendte teaterpraksiser. Også Mette Bøe Lyngstad går inn i migrasjonsfeltet. I *Casestudie av fortellerverksted med innvandrerkvinner* presenterer hun resultatene fra en kvalitativ utforskning av fasilitators rolle og betydning for de demokratiske erfaringsprosessene som igangsettes i en fortellergruppe med innvandrermodre (kapittel 6). Kapitlet bygger på praksisledet forskning og setter særlig fokus på fortellerverkstedets innhold og form, samt fasilitators utfordringer, problemløsninger og handlingsstrategier.

I *Vår Frues folk. Å skape autorativ, estetisk kommunikasjon i dokumentarteater* vender Vigdis Aune tilbake til dokumentarteatret og til et spesifikt

prosjekt hvor scenen ble gitt til stemmer fra marginalen av velferdsstaten, fortolket og iscenesatt av masterstudenter (kapittel 7). Forestillingen *Vår Frues Folk* ble utviklet etter ideer om konsensuskritikk og en utforskning av autoritet i arbeidet, tematisk og estetisk. Kapitlet gjør rede for og drøfter hvordan en designbasert strategi ivaretar muligheten for å være en autoritet, å handle med autoritet og å skape autorativ, estetisk kommunikasjon i dokumentarteater. Anna-Lena Østerns «*Kalevala*» som underlag for iscenesettelse av erfaringer og av visjoner om fremtid. En selvrefleksiv studie basert på design av workshop med tyrkiske lærere og skuespillere om temaet «Å være kvinne» er også et eksempel på et praktisk kasus hvor drama og teater blir arena for ytring, her i et interkulturelt møte mellom finsk og tyrkisk kultur, og hvor kvinnerollen blir et tema (kapittel 8). Kapitlet viser en selvrefleksiv studie av hvordan forfatteren som nordisk kvinne, dramapedagog og forsker planlegger og iscenesetter en åtte timers workshop ved en dramakonferanse ved Ankara universitet. Mens Østerns bidrag kan forstås som eksempel på kulturdemokratisk praksis innenfor et teaterfaglig fellesskap, går Rikke Gürgens Gjørum ut av teaterfeltet når hun viser til hvordan teatret kan bidra til *Iscenesettelse av kulturelt demokrati: sett i lys av omsorgsregimer* (kapittel 9). Med det menes teatrets og kunstens potensial til å fremstå som et alternativt omsorgsregime i spesifikke omsorgstjenester for mennesker med demens, for borgere på flukt og for psykiatriske pasienter i dagens Velferds-Norge. Kapitlet er en undersøkelse som består av tre analyser av omsorgsregimer sett som spill, iscenesatt med roller, iboende narrativer og scenografiske rammer.

Med *Til stede – om demens, reminisens og langsomme dramaprosesser* (kapittel 10) leser Katrine Heggstad og Kari Mjaaland Heggstad seg inn i et for dem nytt terreng: drama med mennesker med demens i sykehjem. Det demokratiske utgangspunktet er at de som ikke har innflytelse, skal bli sett og hørt. Begreper som den andre og verdighet inngår i prosjektets demokratiforståelse. Eksempler fra England, USA og Canada løftes frem som kilder til nye måter å engasjere og utfordre beboere med demens på gjennom drama. Prosjektet inngår som første fase i et doktorgradsprosjekt.

Wenche Torrissen, Eliann Stålem Berg, Cato Krogseth, Tommy Olsen og Henrik Scheele ser i kapitlet «*Den blå timen*»: *act2 Forumteater, demokrati og helse* på sammenhengene mellom teaterdeltakelse og helse (kapittel 11). Kapitlet diskuterer arbeidet til kompaniet act2 Forumteater med fokus på hva deltakelse i demokratiske forumteaterprosesser betyr for selvopplevd helse. Forfatterne dokumenterer den demokratiske prosessen som ligger til grunn for forestillingen

Den blå timen, og som baseres på intervjuer med deltakerne i gruppen akt2 og dialogmøter mellom teaterviter Torrisen, prosjektleder Stålem Berg og tre av deltakerne i akt2: Krogseth, Olsen og Scheele. Formålet med kapitlet er å belyse prosjektets betydning ut fra deltakernes innenfraperspektiv.

Grensen mellom en teaterkultur og en teatral kultur utfordres og belyses når Børge Kristoffersen undersøker den historiske sosiometriens estetiske og performative begrunnelse og demokratiske potensial med kapitlet *Sosiometri, teatralitet og demokrati* (kapittel 12). I analysen av litteratur og en kjent, nålevende utøver av sosiometri trer det frem en differensiering mellom en «kald» og «levende» sosiometri som henviser til sosiometriens endringer fra et ekspresjonistisk opphav til sosiologisk atferdsendringsteknikk. Forfatteren viser sosiometriens slektskap til drama og teater og til modernismens ideelle begrunnelse for teatralitetens anvendelse i demokratipraksis. Med Kristoffersens tema blir den politiske og pedagogiske dimensjonen av kulturarbeid sentralt, noe uavhengig av kunstnerisk identitet. I *Anvendt teater som performativ ytring* viser Ellen Foyn Bruun til denne samme dimensjonen, men her hvordan også en trygg kunstnerisk identitet kan være basis for å stimulere integrasjonsarbeid og kulturelt mangfold i en bestemt region (kapittel 13). Akershus Teaters P:UNKT-prosjekt 2007–2012 utviklet også kunnskap om hvilken effekt prosjektet hadde for de medvirkende, og om hvordan prosjektet som helhet hadde konsekvenser for innbyggerne i regionen gjennom å tilby arenaen for innbyggerne slik at de selv kunne stå på scenen med sine livsfortellinger.

I *Samtale om demokratisk danning i ungdomsteater* foretar koreograf Anne Bryhn og teaterforsker Rikke Gürgens Gjørsum en dialogisk refleksjon rundt planlegging, fasilitering og erfaringer fra mange års produksjon av ungdomsmusikaler i et lokalsamfunn (kapittel 14). Bryhns erfaringer er av interesse for demokratiforskning i drama- og teaterfaget fordi arbeidet har et sterkt fokus på teaterproduksjon som demokratisk dannelsesarena. En teaterkultur angår ikke bare de kulturuttrykk som skapes fra scenen, men også de sosiale forholdene som skapes og kommer til uttrykk i teaterarbeidet. De sosiale forholdene i en teaterkultur er også et sentralt aspekt når Rikke Gürgens Gjørsum, Karin Brunvathne Bjerkestrand og Ingrid Vollan gjennomfører en analyse av *Demokratisk deltagelse i norske institusjonsteatre: om kvinner og medvirkning* (kapittel 15). Studien undersøker studien Kvinner i norsk teater (KIT) og ser på hvordan det oppleves å være kvinnelig skuespiller på norske institusjonsteatre med fokus på demokratisk deltagelse og medvirkning. I kapitlet løftes særlig tre temaer frem som belyser informantenes opplevelse

av demokratiske deltagelse: 1. Arbeidsforholdene, 2. Kunstnerisk råd, 3. Hierarkiets betydning – teatersjefens makt og kjønn. Små teatre ser ut til å ivareta skuespillernes demokratiske deltagelse i større grad enn de store teatrene. Skuespillerrepresentantenes rolle og mulighet for medvirkning i Kunstnerisk råd er i all hovedsak marginal. Vi får innblikk i en institusjonsteaterkultur som muligens ønsker å bidra til et kulturelt demokrati, men som selv er toppstyrt og tradisjonelt hierarkisk oppbygget.

Medvirkning er også et sentralt stikkord i *Radical Theatre, Learning and Democracy – studies from several countries* hvor Richard Stourac diskuterer forholdet mellom politiske teaterpraksiser og deres forsøk på å ta publikum med inn i ulike læringsprosesser (kapittel 16). Utgangspunktet er teatergruppen Red Ladder Theatre i slutten av 1960- og begynnelsen av 1970-årene i England, der Stourac selv var skuespiller. Han løfter frem teatergruppens forgjengere i Sovjetunionen og Tyskland i 1920- og 1930-årene. Med henvisning til Arvatov, Meyerhold, Eisenstein, Piscator og Brecht sporer han utviklingen fra dialektisk montasje til den dramaturgien som Red Ladder utviklet, og som bidrog til tilskuernes engasjement og tenkning i retning av politisk bevissthet som viktig grunnlag for gjennomtenkte avgjørelser i et meningsfullt demokrati.

Også i Roar Tromsdals kapittel *Spelet om Heilag Olav – en perpetuum mobile? Røtter, ritualer, respekt* får vi innsikt i en teaterkultur langt ut over det som scenen produserer (kapittel 17). Her blir demokratitemaet aktualisert med blikket på den frivillige innsatsens betydning for dette spelets langvarige liv. Kapitlet belyser hvilken betydning tradisjon, røtter og ritualer har for det folkelige engasjementet. Dette er en teaterpraksis som ivaretas som del av et kulturelt demokrati, hvor lokalmiljøets historiske stemmer iscenesettes gang etter gang og bidrar til å forme stedets og innbyggernes identitet.

I Kort presentasjon av kapitlene i Antologi I

I det innledende kapitlet *Å iscenesette det usette og uhørte. Teaterkunst og dramapedagogikk – tett på demokratiet* (kapittel 2) tar Bjørn Rasmussen utgangspunkt i hva det er med demokratiet som avler destruktive krefter og terrorisme. Han sannsynliggjør at teater og performative handlinger, som tilbyr rom for å synliggjøre og forhandle annerledeshet, er handlinger som et levende demokrati trenger. Kapitlene 3–7 omhandler teater og drama med barn i barnehagealder og med barnehagelærerstudenter. Med *Den likeverdige tilskueren i scenekunst for barn* (kapittel 3) ser Lisa Marie Nagel på forholdet

mellom aktører, publikum og verk i fire teaterforestillinger for barn, produsert som en del av prosjektet *SceSam – interaktive dramaturgier i scenekunst for barn*. I *Drama, dissensus, remediering og en baskende sommerfugl* (kapittel 4) undersøker Hanne Kusk fem barns inntrykk og opplevelser fra forestillingen *Larven Lone* når disse i etterkant bearbeides gjennom ulike medier som bilder, film, fortelling og teater. I Tone Stangelands undersøkelse *Utforskende teater i barnehagen. En vei til medskaping* (kapittel 5) settes fasilitatorrollen under lupen. For at barn skal kunne bli medskapere av dramatisk form og innhold, mener hun fasilitator trenger å utsette seg for risikofylte erfaringer og reflektere over estetiske og demokratiske dilemmaer som oppstår i prosessen. I *Når engler tar av – en teaterproduksjon i demokratiets ånd* (kapittel 6) undersøker Kari Thorildsen et årlig teaterprosjekt med engler som tema ved kunstfaglig linje i førskolelærerutdanningen og ser på måter devisingstrategier kan bidra til demokratisk medskaping i mindre spill og i fellesproduktet. Anne Lise Nordbø undersøker *Sceniske lekerom med små barn. Sanselig språk, affekt og ideen om å bli demokratisk* (kapittel 7). Studien viser hvordan estetiske ytringer kan utveksles i sceniske lekerom og dermed forstås som demokratiske fellesskap. Anette Sofie Bernsens *Lekne føtter i nye roller. Barnehagelæreren som igangsetter med barnehagebarn som deltakere i demokratiske prosesser* (kapittel 8) undersøker prosessen når en barnehagelærer, fem barn på fem år og forskeren i løpet av en periode på seks uker omskaper et av hverdagsrommene for de yngste barna i barnehagen til et annerledes rom, et opplevelsesrom.

Kapitlene 9–15 er knyttet til drama i klasserom eller museum. Tor-Helge Allern og Ove Gunnar Drageset presenterer prosjektet *Flukten fra Syria. Et prosessdrama med rolle- og perspektivbytte i matematikk* (kapittel 9). Prosessdramaet viser ikke bare potensialet for dybdelæring ved å kombinere sterke opplevelser med perspektivbytte, men også at perspektivbytte er en nødvendig erfaring for å variere og endre samtale- og kommunikasjonsmønster i matematikk og annen undervisning. I *Læreren som leiar av demokratiske prosessar i dramaklasserommet* (kapittel 10) analyserer Vigdis Vangsnes og Nils Tore Gram Økland lærerrollen i dramaforløp. Analysen viser at dramaforløpet knytter diskursive og estetiske læringsprosesser tett sammen. Det veksler mellom monologiske og flerstemmige kommunikasjonsstrukturer hvor deltaking og det flerstemmige blir brukt for å skape ny mening, forståelse og kunnskap. I *Drama og utvikling av demokratisk kompetanse* (kapittel 11) undersøker Aud Berggraf Sæbø hvordan et prosessdrama med stadig veksling mellom individuelt og gruppebasert arbeid og en følelsesmessig, kognitiv og fysisk utforsking av lærestoffet gjennom roller

og perspektivbytte kan åpne for det interessefellesskap som er grunnleggende for et deltakende og diskuterende demokrati. Gjennom *Den dramatiske dialogen i et bakhtinsk perspektiv. Dialogorganisert undervisning som demokratisk prosjekt* (kapittel 12) viser Anne Ørvig at den dramatiske dialogen tilsvarer det Bakhtin oppfatter som dialog på mikroplan. Hun undersøker starten i prosessdrama, pretekstens betydning og hvordan dette kan bidra til myndiggjøring og forpliktelse når deltakerne inntar en posisjon i forhold til referanse, ekspressivitet og adressat. Marit Ulvund undersøker det å arbeide performativt med *Livsfortellingen som demokratisk prosjekt* (kapittel 13) og om dette kan bidra til å utvikle demokratiforståelse. Hun konkluderer med at performativ fortellerpraksis kan bidra til å utvikle demokratiforståelse i klasserommet og kan være en arena for medvirkning, meningsskaping og forhandling av holdninger og verdier. I *Dramaforløp og samskaping – demokratisk deltakelse i museal formidling* (kapittel 14) analyserer Odette Tetlie dramaforløpet «Gundell Olsdatter» til Steilneset minneste i Vardø tilknyttet Varanger Museum. Tetlie drøfter hvordan en med dramaforløp som ramme for formidlingen kan gi åpninger for samskaping og slik bidra til å gjøre museumsformidlingen mer demokratisk og deltagerstyrt. Ingvild M. Birkeland og Tone Cronblad Krosshus undersøker *Stedsspesifikk dramapedagogikk og demokratisk danning* (kapittel 15). Utgangspunktet er en stedsspesifikk dramapedagogisk undervisning kalt *Tinfos* og er gjennomført med to tredjeklasser. Studien viser hvordan elevene erfarer stedsspesifikk dramapedagogikk gjennom kollektive fiksjonsprosesser og iscenesettelser, og at i denne kommunikasjonssituasjonen ligger det et potensial for demokratisk danning.

I kapittel 16 og 17 er fokus flyttet til høyere utdanning og kulturskolen. I kapittel 16 ser Linda Wilhelmsen på *Fortellinger på arbeidsplassen – en narrativ tilnærming til personlig utvikling i en organisatorisk kontekst*. I studiet «Bedriftskultur i endring og utvikling» brukes fortelling og tablå/bildeteater som verktøy og er her undersøkt over tre år med tre studentkull. Både ut fra personlig utvikling og vekst og ut fra identitetsdannelse ser det ut til at fortellinger kan være et egnet redskap for den enkelte og for organisasjonen. Anne Eriksen ser nærmere på *Teater i kulturskolen – en arena for demokratiutdanning?* (kapittel 17). Eriksen undersøker hvordan teater i kulturskolen kan ha betydning for utviklingen av demokratisk medborgerskap. Hun konkluderer med at dersom kulturskolen skal bli en arena for demokratiopplæring, må det finnes et tilbud til alle, og de store skjevhetene med hensyn til elevers sosiale og kulturelle bakgrunn må endres, i likhet med ubalansen i alders- og kjønnsfordelingen.

I Forskning som undersøkende kulturpraksis

I *Antologi II* inviterer vi leseren inn i et univers av praksiser og undersøkelser som alle belyser muligheter, verdier og utfordringer knyttet til drama og teater som estetisk kommunikasjon i samtidens demokrati. Samtlige bidragsytere reflekterer en kvalitativ praksis og en kvalitativ forskningspraksis. Det betyr i klartekst at de fleste forskere ser på seg selv som kulturelle agenter som ikke måler eller avleser en gitt virkelighet, men som med sin praksis og forskningspraksis også ønsker å skape en virkelighet. Leseren vil fort oppdage hvor forskeren står utenfor praksis og behandler genererte data kvalitativt (som i kapittel 2 eller 15), og hvor forskeren belyser sin egen praksis. Ofte fører praksisengasjementet til en tilsøring av hva som tradisjonelt forstås som skillelinjer mellom praksis og forskningspraksis. Prosjektet utfordrer hva som kan forstås som forskning når det kommer til kulturpraksis. Et eksempel på dette er kapittel 17 om Spelet, hvor forfatteren tydelig betrakter praksis utenfra, samtidig som han selv er en av de betydningsfulle aktørene i det feltet han beskriver. I større grad nærmer vi oss aksjonsforskningen i kapitlene 4 og 6, hvor kunnskap og resultat genereres gjennom praksis like mye som gjennom analysen av praksis. Derfor reflekterer prosjektet Drama – teater – demokrati også en holdning til kulturforskning som demokratisk strategi. Det vil si kunsten som arena for analyse, utforskning, menings- og kunnskapsgenerering. Denne tenkningen og tilnærming til teaterpraksis, hvor kunstneren utfører en forskningspraksis, knytter an til en voksende tradisjon innen kunstbasert forskning, nærmere bestemt praksisledet forskning (Haseman 2006, Kershaw 2009, Smith og Dean 2009, Belliveau 2015, Springgay, Irwin og Kind 2005). Som redaktører og medkoordinatører av prosjektet Drama – teater – demokrati har vi bevisst valgt å oppfordre til og oppmuntre til ulikhet når det gjelder forskningsparadigmer, og ser på mangfoldet også her som verdifullt for den samlede kunnskapen.

I tråd med en humaniora-tradisjon har vi for begge antologiene ønsket å bruke en referansestil som gir leseren utfyllende informasjon om kildene i form av fullt navn på forfatterne i kapitlenes litteraturlister. Den valgte referansestilen er Chicago B, 16. utg.

Litteratur

- Belliveau, George. 2015. «Research-based theatre and a/r/tography: Exploring arts-based educational research methodologies.» *p-e-r-f-o-r-m-a-n-c-e* 2, nr. 1-2 (Spring-Fall 2015). Hentet 11.11.17. <http://p-e-r-f-o-r-m-a-n-c-e.org/?p=1491>
- Crouch, Colin. 2004. *Post-democracy. Themes for the 21st century*. Cambridge: Polity.

- Gjærum, Rikke Gürgens og Bjørn Konrad Rasmussen. 2016. «Derfor skal drama inn i norsk skole som del av skolefornyingen.» *Aftenposten*, 25. august. Hentet 06.03.17. <http://www.aftenposten.no/meninger/debatt/Derfor-skal-drama-inn-i-norsk-skole-som-del-av-skolefornyingen-Gjarum-og-Rasmussen-602948b.html>.
- Haseman, Brad. 2006. «A Manifesto for performative research.» *Media International Australia Incorporating Culture and Policy*. Theme Issue «Practice-led Research» (18): 96–106.
- Kershaw, Baz. 2009. «Practice as Research through Performance.» I *Practice-led Research Research-led Practice in the Creative arts*, redigert av Hazel Smith og Roger Thornton Dean, 104–125. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Jakobsen, Karl. 2016. *Etter Charlie Hebdo – ytringsfrihetens krise i historisk lys*. Oslo: Forlaget Press.
- Rancière, Jacques. 2006. *Hatred of democracy*. London: Verso.
- Rancière, Jacques og Steve Corcoran. 2010. *Dissensus: on politics and aesthetics*. London: Continuum.
- Smith, Hazel og Roger Thornton Dean. 2009. *Practice-led research, research-led practice in the creative arts*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Springgay, Stephanie, Rita L Irwin, og Sylvia Wilson Kind. 2005. «A/r/tography as living inquiry through art and text.» *Qualitative inquiry* 11 (6): 897–912.